

**GENERATIV SUN'IY INTELLEKT BILAN BOG'LIQ INTELLEKTUAL MULK
NIZOLARINI HAL ETISHNING ZAMONAVIY HUQUQIY MUAMMOLARI**

Nortoziyev Jamshid Karomat o'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,

“Xalqaro arbitraj va nizolarni hal etish” mutaxassisligi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22051078>

Annotatsiya. Maqolada generativ sun'iy intellekt bilan bog'liq intellektual mulk nizolarining turlari, ularni huquqiy kvalifikatsiya qilish mezonlari va O'zbekiston sharoitida qo'llanishi mumkin bo'lgan hal etish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda formal-yuridik, tizimli, funksional va qiyosiy-huquqiy metodlardan foydalanildi. O'zbekistonning 2026-yil 17-avgust holatidagi qonunchiligi, Yevropa Ittifoqining AI Act va TDM qoidalari, AQSh Copyright Office materiallari, ayrim sud ishlari, WIPO hujjatlari va zamonaviy ilmiy adabiyotlar o'rganildi.

Tahlil natijasida nizolar besh guruhga ajratildi, besh elementli huquqiy kvalifikatsiya testi va bosqichma-bosqich hal etish modeli taklif qilindi. O'zbekistonda trening ma'lumotlari, sintetik ijro, raqamli nusxa va platformalarda shikoyatlarni ko'rib chiqish tartibiga doir maxsus qoidalarini aniqlashtirish zarurligi asoslantirildi.

Kalit so'zlar: generativ sun'iy intellekt, intellektual mulk, mualliflik huquqi, trening ma'lumotlari, AI yordamida yaratilgan kontent, sintetik ijro, raqamli nusxa, mediatsiya, arbitraj, ekspert aniqlashi.

**СОВРЕМЕННЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ В СФЕРЕ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ, СВЯЗАННЫХ С ГЕНЕРАТИВНЫМ
ИСКУССТВЕННЫМ ИНТЕЛЛЕКТОМ**

Аннотация. В статье анализируются основные виды споров в сфере интеллектуальной собственности, связанных с генеративным искусственным интеллектом, критерии их юридической квалификации и возможные механизмы разрешения в условиях Узбекистана. Используются формально-юридический, системный, функциональный и сравнительно-правовой методы. Изучены законодательство Узбекистана по состоянию на 17 августа 2026 года, акты Европейского союза, материалы U.S. Copyright Office, отдельные судебные дела, документы WIPO и современная научная литература. В результате выделены пять групп споров, предложены пятиэлементный тест юридической квалификации и поэтапная модель разрешения.

Обоснована необходимость дальнейшей конкретизации правил о данных обучения, синтетическом исполнении, цифровых копиях и рассмотрении жалоб на цифровых платформах.

Ключевые слова: генеративный искусственный интеллект, интеллектуальная собственность, авторское право, данные обучения, контент, созданный с помощью ИИ, синтетическое исполнение, цифровая копия, медиация, арбитраж.

CONTEMPORARY LEGAL CHALLENGES IN RESOLVING INTELLECTUAL PROPERTY DISPUTES RELATED TO GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract. *This article examines the principal types of intellectual property disputes related to generative artificial intelligence, the criteria for their legal qualification, and dispute-resolution mechanisms that may be applied in Uzbekistan. The study uses formal legal, systemic, functional, and comparative legal methods. Uzbek legislation as of 17 August 2026, European Union instruments, U.S. Copyright Office materials, selected case law, WIPO documents, and recent scholarship were reviewed. The analysis identifies five categories of disputes and proposes a five-element legal qualification test together with a staged dispute-resolution model. The article argues that Uzbekistan needs more specific rules on training data, synthetic performances, digital replicas, and platform complaint procedures.*

Keywords: *generative artificial intelligence, intellectual property, copyright, training data, AI-assisted content, synthetic performance, digital replica, mediation, arbitration.*

Kirish. Generativ sun'iy intellekt (GenAI) matn, tasvir, musiqa, ovoz, audiovizual material va dasturiy kodni yuqori tezlikda hosil qilish imkonini berib, intellektual mulk huquqining an'anaviy kategoriyalariga yangi savollarni olib kirdi. Mazkur texnologiyada huquqiy muammo faqat "AI yaratgan natijaga mualliflik huquqi bormi?" degan savol bilan cheklanmaydi. Nizo modelning o'qitilishida muhofaza qilinadigan asarning takrorlanishi yoki tahlil qilinishi, foydalanuvchi so'rovi (prompt) ta'sirida mavjud asarning himoyalangan ifodasi qayta hosil qilinishi, ijrochining ovozi yoki shaxsning qiyofasi sintetik tarzda takrorlanishi, tovar belgisi chalg'ituvchi kontekstda ishlatilishi, shuningdek bunday kontent platforma orqali tarqatilishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli GenAI bir vaqtning o'zida mualliflik huquqi, turdosh huquqlar, shaxsga doir ma'lumotlar, nomulkiy manfaatlar, shartnoma va ayrim hollarda insofsiz raqobat normalari kesishadigan "aralash" nizolarni vujudga keltiradi.

O'zbekistonda sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish 2024-2026-yillarda sezilarli rivojlandi. Prezidentning 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son qarori bilan Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi [3]. 2026-yil 21-yanvardagi O'RQ-1115-son Qonun sun'iy intellekt tushunchasini qonunchilikka kiritdi va shaxs huquq hamda erkinliklariga taalluqli yuridik ahamiyatga ega qararlarda faqat sun'iy intellekt tizimining xulosasiga tayanmaslik kafolatini belgiladi [2, 1-modda]. 2026-yil 14-martda 3787-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan Etika qoidalarida qonuniylik, shaffoflik, inson nazorati, javobgarlik va huquqlarni himoya qilish tamoyillari mustahkamlandi [4, 6-7, 11, 13-bandlar]. Biroq amaldagi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunda generativ AI modelini o'qitish, AI yordamida yaratilgan material, sintetik ijro yoki raqamli nusxa uchun maxsus huquqiy rejim alohida shakllantirilmagan [1]. Bu holat umumiy normalar qo'llanishini inkor etmaydi, ammo yangi turdagi nizolarni kvalifikatsiya qilishda oldindan bashorat qilinadigan mezonlarga ehtiyoj tug'diradi.

Maqolaning maqsadi generativ AI bilan bog'liq intellektual mulk nizolarining asosiy turlarini tizimlashtirish, ularni huquqiy kvalifikatsiya qilish mezonlarini aniqlash, xorijiy yondashuvlar va sud amaliyotini qiyosiy baholash hamda O'zbekiston sharoitida nizolarni hal

etishning funksional modelini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning asosiy tezisi shundan iboratki, GenAI nizosini to'g'ri hal etish uchun texnologiya nomidan emas, balki qaysi bosqichda qanday huquqiy harakat sodir bo'lgani, qaysi huquq yoki manfaatga ta'sir etgani, inson va texnik subyektlarning nazorati qay darajada bo'lgani hamda da'vogar qanday huquqiy natijani so'rayotgani aniqlanishi lozim.

Milliy ilmiy adabiyotlarda intellektual mulkning huquqiy tabiati, mualliflik huquqining zamonaviy muammolari va nizolarni hal etish mexanizmlari bo'yicha muhim tadqiqotlar mavjud. O. Oqyulov intellektual mulkning fuqarolik-huquqiy tabiatini hamda mutlaq huquqlarning o'ziga xos xususiyatlarini yoritgan [17, 3-4, 10-11-b.]. I.B. Yakubova sun'iy intellekt bilan mualliflik huquqi o'rtasidagi munosabatlarni, inson ishtiroki va yangi texnologiyalar sharoitida muhofaza masalalarini tahlil qilgan [18, 46-55-b.]. M.B. Bahramova intellektual mulk sohasidagi nizolarni sud va muqobil mexanizmlar orqali hal etish masalalarini tizimli o'rgangan [19, 3-7-b.]. Ushbu tadqiqotlar milliy huquqiy zaminni shakllantiradi, biroq generativ AI bilan bog'liq nizolarni texnologik bosqich, dalillash predmeti, javobgarlik subyekti va tegishli forum tanlovi bilan birlashtiruvchi funksional model alohida ishlab chiqilmagan.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda generativ sun'iy intellekt va mualliflik huquqi munosabatlari bir necha yo'nalishda o'rganilgan. N. Lucchi generativ AI tizimlarida trening va AI natijasi bilan bog'liq mualliflik muammolarini tizimlashtiradi [20, 602-624-b.]. E. Rosati AI hosil qilgan natijalar bo'yicha huquqbuzarlik va javobgarlikni xalqaro, Yevropa Ittifoqi va Buyuk Britaniya huquqi nuqtayi nazaridan tahlil qiladi [21, 603-627-b.]. S. Chesterman trening ma'lumotlari va AI natijalari o'rtasidagi intellektual mulk muvozanatini o'rganadi [22, 23-37-b.]. A. Despotidou va A. Dogouli esa inson ijodiy hissasi hamda generativ AI natijalarining muhofazaga layoqatlilikiga e'tibor qaratadi [23, 546-559-b.]. Ushbu maqolada masala nizo predmeti, dalillash obyekti, javobgarlik subyekti va tegishli hal etish mexanizmini birlashtiruvchi funksional yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. TRIPS bitimining 41-50-moddalari va Bern konvensiyasining umumiy muhofaza standartlari normativ asos sifatida hisobga olinadi [24, 41-50-moddalar; 25].

Material va metodlar. Tadqiqot doktrinal va huquqiy xarakterga ega bo'lib, empirik eksperiment o'tkazishni emas, amaldagi normalar, sud yondashuvlari va institutsional mexanizmlarni funksional tahlil qilishni nazarda tutadi. Milliy huquqiy manbalar sifatida O'zbekiston Respublikasining mualliflik huquqi va sun'iy intellektga oid qonunchiligi, tegishli Prezident qarori, Etika qoidalari hamda Oliy sud Plenumi qarori o'rganildi [1-5]. Qiyosiy tahlilda Yevropa Ittifoqining AI Act hujjati, raqamli yagona bozorda mualliflik huquqiga oid Direktiva va General-Purpose AI Code of Practice materiallaridan foydalanildi [6-8]. AQSh bo'yicha Copyright Office hisobotlari va Thaler v. Perlmutter, Bartz v. Anthropic hamda Kadrey v. Meta ishlari tahlil qilindi [9-11, 14-16]. WIPO materiallari va milliy hamda xorijiy doktrina ham tadqiqot manbalari tarkibiga kiritildi [12-13, 17-23]. O'zbekiston qonunchiligi 2026-yil 17-avgust holatiga ko'ra ko'rib chiqildi.

Formal-yuridik metod milliy va xorijiy normalarning mazmunini aniqlash uchun, qiyosiy-huquqiy metod Yevropa Ittifoqi va AQSh yondashuvlarini O'zbekiston huquqi bilan solishtirish uchun, tizimli metod mualliflik huquqi, turdosh huquqlar, shartnoma, shaxsiy nomulkiy

manfaatlar va platforma jarayonlari o'rtasidagi bog'liqlikni ochish uchun qo'llandi. Funksional metod esa nizoni texnologiya nomi bo'yicha emas, bahsli harakat, muhofaza obyekti, nazorat va talab qilinayotgan huquqiy oqibat bo'yicha yo'naltirishga xizmat qildi. Sud ishlari alohida universal qoida sifatida emas, muayyan faktlar va qo'llangan doktrinaning qanday ishlashini ko'rsatuvchi amaliy misol sifatida tahlil qilindi.

Tahlil uch bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda GenAI bilan bog'liq nizolar texnologik zanjir bo'yicha guruhlandi. Ikkinchi bosqichda har bir guruh uchun muhofaza qilinadigan obyektlar, bahsli harakat, dalillash predmeti va ehtimoliy javobgar subyektlar aniqlandi.

Uchinchi bosqichda forum va himoya vositasini tanlash uchun besh elementli kvalifikatsiya testi hamda raqamli nizolarda protsessual adolatni ta'minlashga qaratilgan bosqichli hal etish modeli sintez qilindi. Tadqiqotning cheklovi shundaki, u texnik model auditi yoki statistik empirik ma'lumotlarga emas, normativ-huquqiy va qiyosiy tahlilga asoslanadi.

Tadqiqot natijalari. GenAI bilan bog'liq intellektual mulk nizolarining huquqiy tasnifi

GenAI bilan bog'liq nizolarni birinchi navbatda texnologik zanjir bo'yicha ajratish maqsadga muvofiq. Birinchi guruh trening ma'lumotlariga oid nizolardir. Bunda modelni o'qitish, sinash yoki takomillashtirish uchun mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan matn, rasm, musiqa, audiovizual asar yoki dasturiy koddan foydalanishning huquqiy asosi bahslanadi.

Masalan, asarning ochiq internetda mavjudligi uni avtomatik ravishda istalgan tijorat maqsadida takrorlash yoki qayta ishlashga ruxsat beradi, degan xulosani anglatmaydi. Shu bilan birga, turli yurisdiksiyalarda TDM istisnolari, fair use (halol foydalanish) doktrinasi, litsenziyalash va huquqni rezervatsiya qilish mexanizmlari har xil bo'lgani uchun bunday nizolarda "trening qonuniymi?" degan umumiy savol emas, aniq yurisdiksiya va aniq foydalanish harakati tekshirilishi kerak.

Ikkinchi guruh AI natijasiga oid nizolardir. Model foydalanuvchi so'roviga javoban mavjud asarning himoyalangan ifodasini, muhim kompozitsion elementlarini, muayyan kod fragmentlarini yoki audiovizual materialni sezilarli darajada qayta hosil qilishi mumkin. Bu yerda uslubga o'xshashlik bilan mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan aniq ifodani o'zlashtirishni farqlash zarur. Mualliflik huquqi odatda g'oya, konsepsiya, janr yoki ijodiy uslubning o'zini monopoliyalashtirmaydi; huquqiy baho ifoda shakli va undan foydalanish xususiyatiga qaratiladi. Shu sababli "falon rassom uslubida" degan so'rovning (promptning) mavjudligi o'z-o'zidan huquqbuzarlikni isbotlamaydi, ammo natija konkret muhofaza qilinadigan elementlarni takrorlasa, boshqa xulosa kelib chiqishi mumkin.

Uchinchi guruh AI yordamida yaratilgan natijaning huquqiy maqomi va muallifligi haqidagi nizolardir. Bu masalada "AI ishlatilgan" faktining o'zi yetarli mezon emas. Muhim savol: yakuniy natijada insonning individual ijodiy tanlovi qanchalik aks etgan? Foydalanuvchi so'rovlari (promptlar) ketma-ketligi, tanlash va saralash, kompozitsiyani qayta tuzish, keyingi tahrir, montaj yoki kodni qayta ishlash insonning ijodiy hissasini ko'rsatishi mumkin.

Aksincha, foydalanuvchi faqat umumiy topshiriq berib, tizimning o'zi nazorat qilib bo'lmaydigan tarzda aniq ifodani hosil qilgan bo'lsa, mualliflik huquqini aynan qaysi elementlarga tatbiq etish masalasi murakkablashadi.

To'rtinchi guruh sintetik ovoz, qiyofa va "raqamli nusxa" bilan bog'liq nizolardir. Bunday ishlar sof mualliflik huquqi bilan cheklanmasligi mumkin. Xonandaning ovozi klonlash turdosh huquqlar, ijrochining shaxsiy manfaatlari, shartnomaviy rozilik, shaxsga doir ma'lumotlar va chalg'ituvchi tijorat amaliyotlari bilan kesishadi. Shaxsning raqamli qiyofasini yaratish esa ayrim yurisdiksiyalarda shaxsning qiyofasi va identifikatsiyasidan foydalanishga oid huquqlar bilan bog'liq. O'zbekiston huquqida bunday da'volarni mavjud fuqarolik-huquqiy va axborotga oid normalar bilan bog'lash mumkin bo'lsa-da, sintetik nusxa uchun alohida tushuncha va rozilik standartining yo'qligi huquqni qo'llashni murakkablashtiradi.

Beshinchi guruh platformalarda tarqatish bilan bog'liq nizolardir. Huquqbuzarlik alomatiga ega AI yordamida yaratilgan kontent ijtimoiy tarmoq, elektron savdo maydonchasi, xosting xizmati yoki boshqa raqamli platforma orqali ommalashtirilganda, nizoning markazi faqat kontent yaratuvchisi emas, balki xabarnomani qabul qilish, dalilni saqlash, vaqtincha cheklash, qarshi bildirishnoma va kontentni qayta tiklash tartibiga ham ko'chadi. Aynan shu bosqichda avtomatik filtrlar ikki xil xavfni tug'diradi: huquqbuzar kontentning tez tarqalib ketishi va qonuniy kontentning asossiz bloklanishi. Demak, samarali protsedura tezkorlik bilan protsessual adolatni bir vaqtda ta'minlashi lozim.

Besh elementli huquqiy kvalifikatsiya testi

GenAI bilan bog'liq ishlarni amaliyotda bir xil mantiq asosida yo'naltirish uchun besh elementli test taklif etiladi. Avvalo nizo texnologik jarayonning qaysi bosqichida, ya'ni treningda, foydalanuvchi ma'lumot kiritgan paytda, AI natijasi yaratilganda, keyingi tahrirda yoki tarqatishda yuzaga kelgani aniqlanadi. Keyin muhofaza qilinayotgan obyekt belgilanadi: bu asar, ijro, fonogramma, dasturiy kod, tovar belgisi, tijorat siri, shaxsning ovozi yoki qiyofasi yoxud aralash manfaat bo'lishi mumkin. Uchinchi qadam bahsli harakatni aniqlashdan iborat. Takrorlash, qayta ishlash, ommaga yetkazish, klonlash, litsenziya shartini buzish, kelib chiqishni yashirish yoki chalg'itish shular jumlasidandir. To'rtinchi element nazorat va sababiyatga taalluqli bo'lib, provayder, tizimni joriy etuvchi, foydalanuvchi va platformadan qaysi biri konkret xavfni yaratish yoki kamaytirish ustidan real nazoratga ega bo'lganini ko'rsatadi. Nihoyat, da'vogarning talabi aniqlanadi: kontentni olib tashlash, tarqatishni to'xtatish, ma'lumotni oshkor qilish, mualliflikni ko'rsatish, litsenziya haqi, zarar yoki tovon undirish, reyestrta ta'sir ko'rsatish yoki boshqa huquqiy natija.

Mazkur testning amaliy ahamiyati shundaki, forum tanlovi va dalillash predmeti aynan shu besh savoldan kelib chiqadi. Masalan, "mashhur xonandaning ovozida AI qo'shig'i" degan ishda birinchi qarashda mualliflik huquqi ko'rinishi mumkin. Biroq test qo'llanganda muhofaza obyekti sifatida ijrochining ovozi va identifikatsiya qiluvchi xususiyati, bahsli harakat sifatida sintetik klonlash va ommaga tarqatish, nazorat sifatida foydalanuvchi hamda platformaning roli, talab sifatida tarqatishni to'xtatish va tovon masalasi ajraladi. Natijada sof mualliflik nizosiga xos dalillar bilan cheklanib qolishning oldi olinadi.

GenAI bilan bog'liq intellektual mulk nizolarini hal etishning bosqichli modeli

Raqamli kontent nizolarida vaqt hal qiluvchi omildir: huquqbuzar tasvir, musiqa yoki video bir necha soatda juda keng tarqalishi mumkin. Shu bilan birga, noto'g'ri xabarnoma asosida avtomatik o'chirish ijodkorning qonuniy kontentini bloklashi, biznesga zarar yetkazishi yoki so'z erkinligini cheklashi mumkin. Shu sababli nizoni hal etish ketma-ketligi asoslantirilgan xabarnomadan boshlanishi, undan keyin dalillar saqlanishi va zarurat bo'lsa vaqtincha chora qo'llanishi kerak. Kontent joylashtirgan shaxsga xabar berilib, unga qarshi bildirishnoma taqdim etish imkoniyati beriladi. Nizoli holat inson tomonidan tekshirilgach, zarur bo'lsa texnik ekspertiza yoki mediatsiya qo'llanadi. Kelishuvga erishilmagan yoki majburiy himoya chorasi talab etilgan hollarda masala sud yoxud arbitrajga olib chiqiladi.

Birinchi bosqich asoslantirilgan xabarnomadan iborat. Huquq egasi faqat "bu meniki" degan umumiy e'tiroz bilan cheklanmasdan, muhofaza qilinayotgan obyektini, huquq egaligi asosini, bahsli kontentning manzilini, buzilgan deb hisoblanayotgan elementlarni va talab qilinayotgan dastlabki chorani ko'rsatishi kerak. Bu yondashuv avtomatik va yoppasiga yuboriladigan shikoyatlar sonini kamaytirishga xizmat qiladi. WIPO ma'lumotlari raqamli kontent va texnologiya bilan bog'liq nizolarda tezkor va moslashuvchan hal etish mexanizmlariga amaliy talab ortib borayotganini ko'rsatadi [12, 4-6-bandlar].

Ikkinchi bosqichda dalillar saqlab qolinadi. Kontent vaqtincha cheklanishidan oldin yoki bir vaqtning o'zida uning nusxasi, URL manzili yoki boshqa identifikatori, joylashtirish vaqti, metadata, mavjud bo'lsa kontentning kelib chiqishi haqidagi ma'lumot, xabarnoma va platforma loglari saqlanishi kerak. GenAI nizosida qo'shimcha ravishda model nomi va versiyasi, foydalanuvchi so'rovlarining tegishli qismi, foydalanuvchi yuklagan fayllar va AI natijasining asl nusxasi dalillashda muhim bo'lishi mumkin. Maxfiy yoki tijorat siriga oid ma'lumotlar esa ochiq tarqatilmagan, sud yoki mustaqil ekspert uchun himoyalangan tartibda saqlanishi lozim.

Uchinchi bosqichda zarurat bo'lsa vaqtincha chora qo'llanadi. Huquqbuzarlik ehtimoli yuqori va davom etishi jiddiy zarar keltirishi mumkin bo'lgan holatda kontentni vaqtincha yashirish, monetizatsiyani to'xtatish yoki tarqatishni cheklash mumkin. Biroq bu chora yakuniy yuridik xulosa sifatida talqin qilinmasligi kerak. Vaqtincha choraning muddati, qayta ko'rib chiqish imkoniyati va qarshi bildirishnoma berish huquqi oldindan aniq bo'lishi lozim.

To'rtinchi va beshinchi bosqichlarda qarshi bildirishnoma berish va ishni inson tomonidan tekshirish imkoniyati ta'minlanadi. Kontent joylashtirgan shaxs litsenziya, qonunda nazarda tutilgan istisno, o'z muallifligi, parodiya, qonuniy manba yoki boshqa asosni ko'rsatishi mumkin.

Nizoli holatda avtomatik o'xshashlik ko'rsatkichi yakuniy qaror o'rnini bosa olmaydi, ish inson tomonidan mazmunan ko'rib chiqilishi kerak. O'zbekistonning 2026-yilda qabul qilingan AIGA oid qoidalarida ham yuridik ahamiyatga ega masalalarda inson nazorati va yakuniy insoniy mas'uliyat g'oyasi mustahkamlangan [2, 1-modda; 4, 6, 11-bandlar].

Oltinchi bosqichda texnik ekspertiza yoki mediatsiyadan foydalanish mumkin. Ekspert asarning trening ma'lumotlari tarkibida bo'lgan-bo'lmaganligi haqidagi mavjud texnik ma'lumotlarni, audio klonlash ehtimolini, tasvirdagi muhim elementlar mosligini, metadata o'zgarishini yoki insonning keyingi tahririni aniqlashga yordam beradi.

Mediatsiya esa litsenziya, royalti, muallifni ko'rsatish, kontentni o'zgartirish, kelgusidagi foydalanish va maxfiylik kabi taraflar tasarruf eta oladigan talablar uchun ayniqsa mos. WIPO markazi 2025-yilda 1 461 ta intellektual mulk, innovatsiya va texnologiya nizolarini ma'muriy jihatdan qo'llab-quvvatlagan, shundan 410 tasi WIPO mediatsiya, arbitraj va ekspert aniqlashi qoidalari doirasida ko'rilgan; mazkur ishlarning 51 foizi mualliflik huquqi va raqamli kontentga oid bo'lgan [12, 4-6-bandlar].

Yettinchi bosqich sud yoki arbitrajga murojaat qilish bilan bog'liq. Majburiy taqiqlash, zarar yoki tovon undirish, huquqning mavjudligi yoki davlat reyestriga ta'sir qiluvchi masalalarda tegishli sud vakolati zarur bo'lishi mumkin. Arbitraj esa, avvalo, taraflar tasarruf eta oladigan shartnomaviy va mulkiy talablar: AI model litsenziyasi, ma'lumotlar to'plami litsenziyasi, texnologiya transferi, royalti, maxfiylik va zarar talablarida samarali. Bunda arbitraj bitimining doirasi, nizoning arbitrabelligi va qarorning faqat taraflar o'rtasida yoki uchinchi shaxslarga nisbatan oqibat tug'dirishi alohida tekshirilishi kerak. Texnik murakkablik sababli arbitrajda maxsus bilimga ega arbitr yoki ekspert tayinlash, maxfiylik rejimi va tezkor ta'minot choralari belgilash muhim afzallik bo'lishi mumkin.

Bosqichli modelning funksional qo'llanishi. Taklif etilayotgan mexanizm nizo turiga qarab bir xil shaklda emas, balki bahsning huquqiy predmeti, mavjud dalillar va talab qilinayotgan himoya chorasi asosida moslashtirilishi lozim.

Trening ma'lumotlariga oid nizolarda asosiy huquqiy savol mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan asardan modelni o'qitish uchun foydalanishning huquqiy asosi mavjud yoki mavjud emasligidir. Bunda ma'lumotlar to'plamining kelib chiqishi, litsenziya shartlari, huquq egasining foydalanishni cheklashga doir bildirishi va texnik loglar muhim dalil bo'lishi mumkin.

Taraflar o'rtasida kelishuv imkoniyati mavjud bo'lsa muzokara yoki mediatsiya, huquqbuzarlik va majburiy himoya chorasi yuzasidan kelishuvga erishilmasa esa sud tartibi qo'llanishi maqsadga muvofiq.

AI natijasining mavjud asarga o'xshashligi bilan bog'liq nizolarda markaziy masala oddiy stilistik o'xshashlik emas, balki muhofaza qilinadigan ifodaning qayta hosil qilingan-qilinmaganligini aniqlashdan iborat. Bunday holatda asl asar va AI natijasini qiyoslash, foydalanuvchi so'rovlari, metadata hamda zarur hollarda texnik yoki sohaviy ekspert xulosasi dalillashda alohida ahamiyat kasb etadi. Texnik masala avval ekspert orqali aniqlashtirilib, keyin mediatsiya, arbitraj yoki tegishli sud tartibida huquqiy baho berilishi mumkin.

AI yordamida yaratilgan natijaning muallifligi va huquqiy maqomi yuzasidan nizolarda insonning ijodiy hissasi va yakuniy natija ustidan amalga oshirgan ijodiy nazorati aniqlanishi kerak. Versiyalar tarixi, tahrirlar va foydalanuvchi so'rovlari ketma-ketligi va muallifning mustaqil ijodiy tanlovlarini ko'rsatuvchi materiallar bunday baholash uchun muhimdir. Huquqni tan olish yoki ro'yxatga olishga oid masalalar tegishli ma'muriy yoki sud tartibida, taraflar o'rtasidagi mulkiy talablar esa nizo xususiyatiga qarab sud yoki muqobil mexanizmlar orqali hal etilishi mumkin.

Sintetik ovoz yoki qiyofaga oid nizolarda rozilikning mavjudligi, undan foydalanish doirasi hamda turdosh va shaxsiy nomulkiy manfaatlarning buzilgan-buzilmaganligi tekshiriladi.

Asl ovoz yoki tasvir, sun'iy yaratilgan material, rozilik hujjatlari va tarqatish haqidagi texnik ma'lumotlar asosiy dalillar qatoriga kiradi. Bunday kontent tez tarqalishi mumkinligi sababli avvalo tezkor xabarnoma va vaqtinchalik cheklash mexanizmlari, so'ng mediatsiya yoki zarur bo'lsa sud himoyasi qo'llanishi mumkin.

Raqamli platformalarda AI yordamida yaratilgan kontentni tarqatish bilan bog'liq nizolarda asosiy e'tibor xabarnoma, qarshi bildirishnoma, dalilni saqlash va kontentni olib tashlash yoki tiklash bo'yicha qarorning protsessual adolatligiga qaratilishi lozim. URL, joylashtirish vaqti, kontent nusxasi, platformaga yuborilgan murojaatlar hamda platforma qarori dalil sifatida saqlanishi zarur. Mazkur turdagi nizolar uchun platformaning ichki insoniy tekshiruvi, keyinchalik ekspertiza yoki mediatsiya va hal etilmagan hollarda sudga murojaat qilish ketma-ketligi eng mutanosib model hisoblanadi.

Muhokama. Trening ma'lumotlari: rozilik, istisnalar va shaffoflik

Generativ AI atrofida eng bahsli masalalardan biri: muhofaza qilinadigan asarlarni modelni o'qitish uchun qayta ishlashdir. Texnik jihatdan trening jarayonida ma'lumotlarni yig'ish, nusxalash, tokenizatsiya qilish, vaqtinchalik yoki doimiy nusxalar yaratish va statistik bog'lanishlarni o'rganish kabi operatsiyalar sodir bo'lishi mumkin. Huquqiy nuqtayi nazardan esa har bir texnik operatsiya avtomatik ravishda huquqbuzarlik degani emas; u tatbiq etiladigan huquqdagi mutlaq huquqlar, istisnalar va litsenziya shartlari bilan solishtiriladi. Shu sababli treningning "texnologik zarurati" huquqiy asosning o'rmini bosa olmaydi, lekin huquqiy kvalifikatsiyada foydalanish maqsadi, manbaning qonuniyligi va natijaning bozordagi ta'siri kabi omillar e'tibordan chetda qolmasligi kerak.

Yevropa Ittifoqi modeli bu masalada muhim qiyosiy tajriba beradi. AI Actning umumiy maqsadli AI modellari provayderlariga oid 53-moddasi provayderdan Yevropa Ittifoqi mualliflik huquqiga rioya etish siyosatini joriy etishni, jumladan huquq egasining matn va ma'lumotlarni tahlil qilishga doir huquqlarini rezervatsiya qilganligini aniqlash va hurmat qilishni talab qiladi [6, 53-modda]. Ushbu rezervatsiya mexanizmi DSM Direktivasining 4(3)-moddasiga borib taqaladi; internetda ochiq joylashtirilgan kontent uchun huquqni mashinada o'qiladigan vositalar orqali rezervatsiya qilish nazarda tutilgan [7, 4(3)-modda]. AI Act provayderdan modelni o'qitishda foydalanilgan kontent haqida yetarli darajada batafsil ommaviy xulosa tayyorlashni ham talab qiladi [6, 53-modda]. Bunda maqsad trening ma'lumotlari to'plamining har bir elementini oshkor qilish emas, huquq egasining o'z huquqlarini amalga oshirishi uchun zarur shaffoflik bilan tijorat siri va texnik maxfiylik o'rtasida muvozanat yaratishdir.

2025-yilda e'lon qilingan General-Purpose AI Code of Practice ushbu majburiyatlarni amalda bajarishga ko'maklashuvchi ixtiyoriy vosita sifatida ishlab chiqildi va uning alohida bo'limi mualliflik huquqiga bag'ishlangan [8]. Bu tajribadan O'zbekiston uchun uchta asosiy yondashuvni ajratish mumkin: treningning huquqiy asosini hujjatlashtirish, huquq egasiga mashinada o'qiladigan shaklda foydalanishni rezervatsiya qilish imkonini berish va trening manbalari toifalari bo'yicha mutanosib shaffoflikni ta'minlash.

AQSh tajribasi boshqa modelni ko'rsatadi. 2025-yilgi Bartz v. Anthropic va Kadrey v. Meta ishlarida federal sudlar model treningini muayyan faktlar doirasida fair use, ya'ni halol

foydalanish doktrinasini nuqtayi nazaridan baholadi. Bartz ishida sud trening maqsadidagi foydalanishni transformativ deb topdi, biroq noqonuniy manbalardan olingan kitoblarni alohida doimiy kutubxonada saqlash masalasini trening bilan bir xil baholamadi [15]. Kadrey ishida Meta foydasiga chiqarilgan xulosa sudga taqdim etilgan dalillar va bozor zarari bo'yicha isbot holatiga bog'liq bo'ldi [16]. AQSh Copyright Office ham generativ AI treningiga bag'ishlangan hisobotining uchinchi qismida treningda mualliflik asarlaridan foydalanish, fair use va litsenziyalash masalalarini alohida tahlil qilgan [11]. Shu sababli ushbu manbalarni "AQShda mualliflik asarlarini AI treningida ishlatish har doim qonuniy" degan umumiy qoida sifatida talqin qilish to'g'ri emas. Bundan tashqari, AQShdagi ochiq mazmundagi fair use doktrinasini O'zbekiston huquqiga to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish mumkin emas.

O'zbekiston uchun maqbul yondashuv, fikrimizcha, trening ma'lumotlari bo'yicha aniqlikni oshirishga qaratilishi lozim. Tijorat maqsadidagi treningda muhofaza qilinadigan asardan foydalanish litsenziya, huquq egasining roziligi yoki qonunda aniq nazarda tutilgan boshqa huquqiy asosga bog'lanishi; ilmiy-tadqiqot maqsadlari uchun esa qonuniy kirish, xavfsiz saqlash, maqsad bilan cheklanganlik va huquq egasining qonuniy manfaatlariga nomutanosib zarar yetkazmaslik kabi kafolatlariga asoslangan tor istisno ko'rib chiqilishi mumkin. Bunda jamoaviy boshqaruv yoki kengaytirilgan litsenziyalash kabi bozor mexanizmlarining rivojlanishi ham huquq egasi va innovator manfaatlari o'rtasidagi tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi.

AI natijasi, inson ijodiy hissasi va huquqbuzarlikni aniqlash

AI yordamida hosil qilingan natijaga huquqiy baho berishda ikki savolni aralashtirmaslik kerak: birinchisi: natijaning o'zi mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadimi; ikkinchisi: bu natija uchinchi shaxsning oldingi huquqini buzadimi. Natija mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinmasligi uning erkin ravishda uchinchi shaxs asarini ko'chirishi mumkinligini anglatmaydi.

Aksincha, foydalanuvchining AI yordamidagi ijodiy hissasi natijaning ayrim elementlariga huquq yaratishi mumkin, biroq shu natijadagi boshqa elementlar oldingi asarni noqonuniy takrorlasa, huquqbuzarlik masalasi alohida baholanadi.

AQSh Copyright Office 2025-yilgi Copyrightability hisobotida mualliflik huquqi uchun insonning ijodiy hissasi zarurligi haqidagi yondashuvni saqlab qoldi. AI vositasidan yordamchi vosita sifatida foydalanish muhofazani avtomatik ravishda yo'qotmaydi, biroq faqat so'rov, ya'ni prompt berishning o'zi odatda foydalanuvchini yakuniy ifodaning muallifi deb tan olish uchun yetarli emas [10, 1-b.; 18-19-b.]. Thaler v. Perlmutter ishida D.C. Circuit inson muallifligi talabini tasdiqladi; AQSh Oliy sudi 2026-yil 2-martda ishni qayta ko'rib chiqish haqidagi arizani qabul qilmagani sababli mazkur qaror o'z kuchida qoldi [14]. Biroq bu yondashuv ham insonning AI yordamidagi hissasi qaysi chegaradan boshlab yetarli bo'lishini barcha holatlar uchun bitta formula bilan belgilamaydi.

Shu sababli nizoda inson ijodiy hissasini so'rovlar soni bilan emas, ijodiy nazoratning mazmuni bilan aniqlash maqsadga muvofiq. Masalan, muallif aniq kompozitsiya, elementlar o'rtasidagi munosabat, matnning strukturasi va uslubiy yechimlarini belgilab, ko'p bosqichli natijalarni tanlab, qayta ishlab va yakuniy materialni sezilarli tahrir qilgan bo'lsa, uning hissasi

oddiy texnik buyruq berishdan sifat jihatdan farq qiladi. Nizo paytida so‘rovlar tarixi, versiyalar, tahrirlar tarixi, qatamlar, metadata va boshqa ish jarayoni izlari muhim dalilga aylanishi mumkin.

Uchinchi shaxs huquqining buzilishi masalasida esa “o‘xshashlik”ning o‘zi yetarli emas.

Ekspert yoki sud avval da’vogarning qaysi elementi huquq bilan muhofaza qilinishini, so‘ng aynan shu elementning natijada qay darajada qayta hosil qilinganini aniqlashi kerak. Janrga xos umumiy belgilar, g‘oya, fakt yoki uslub bilan muhofaza qilinadigan individual ifodani ajratmasdan faqat vizual yoki semantik o‘xshashlik koeffitsiyentiga tayanish xato xulosaga olib kelishi mumkin. Texnik ekspertiza o‘xshash elementlarni ko‘rsatib berishi, model va metadata haqidagi faktlarni aniqlashi mumkin, ammo “huquqbuzarlik sodir bo‘lgan” degan yakuniy yuridik xulosa sud, arbitr yoki taraflarning huquqiy kelishuviga tegishli bo‘lishi kerak.

Sintetik ovoz, qiyofa va raqamli nusxa

Generativ AI inson ovozi, qiyofasi va ijro xususiyatlarini realistik tarzda sintez qilish imkonini keskin oshirdi. Bu holat ijrochining avval yozib olingan ijrosidan nusxa olishdan farq qilishi mumkin: yangi audio faylda avvalgi fonogrammaning aynan o‘zi mavjud bo‘lmasa ham, muayyan xonandaning ovozi va ijro usuli taqlid qilinadi. Shuning uchun nizoni faqat “fonogramma ko‘chirildimi?” degan savol bilan chegaralash yetarli emas. Rozilikning predmeti: asl ijrodan foydalanishmi yoki shaxsning identifikatsiya qiluvchi xususiyatini sintetik qayta yaratishmi: alohida aniqlanishi lozim.

WIPOning sintetik media bo‘yicha 2025-yilgi muhokamalarida deepfake, raqamli nusxa, ovoz va qiyofadan roziliksiz foydalanish, kontentning kelib chiqishini aniqlash hamda belgilash masalalari zamonaviy huquqiy muammolar sifatida ko‘rsatildi [13]. AQSh Copyright Office ham AI bo‘yicha hisobotining birinchi qismini aynan raqamli nusxalar masalasiga bag‘ishladi va bu sohada maxsus huquqiy himoya zarurligini muhokama qildi [9]. Ushbu manbalar umumiy bir tendensiyaning ko‘rsatadi: mualliflik huquqi sintetik shaxsiylik bilan bog‘liq barcha zararlarni to‘liq qamrab olmaydi, shu sababli muammo turdosh huquqlar, shaxsiy nomulkiy huquqlar, maxfiylik, reklama va iste’molchining chalg‘itilmasligi bilan kompleks ravishda baholanishi kerak.

O‘zbekiston sharoitida “sintetik ijro” va “raqamli nusxa” tushunchalarini qonunchilikda aniqlashtirish maqsadga muvofiq. Tijorat reklamasida yoki ommaviy tarqatiladigan kontentda real shaxsning ovozi yoxud qiyofasini sun’iy yaratish uchun maqsadga bog‘langan, aniq va isbotlanadigan rozilik talab etilishi mumkin. Avvalgi umumiy “ijrodan foydalanish” roziligini avtomatik tarzda ovoz klonlash yoki raqamli avatar yaratishga tatbiq etish shartnoma taraflarining haqiqiy irodasini buzishi mumkin. Shu bilan birga, satira, parodiya, ta’lim va jamoat manfaatiga oid axborot uchun so‘z va ijod erkinligini saqlovchi mutanosib istisnalar ham zarur.

Shaffoflik rozilikning o‘rnini bosmaydi. Kontentning “AI yordamida yaratilgan” deb belgilanishi foydalanuvchini chalg‘itmaslik, kelib chiqishni tekshirish va keyingi dalillash uchun foydali bo‘lishi mumkin, biroq huquq egasining ruxsati talab etiladigan holatda bunday belgi ruxsatsiz foydalanishni qonuniylashtirmaydi. Aksincha, rozilik mavjud bo‘lgan holatda ham sintetik kontentni real ijro sifatida taqdim etish iste’molchi yoki auditoriyaning chalg‘itishi mumkin.

Demak, rozilik va kelib chiqishni ko‘rsatish va belgilash alohida, bir-birini to‘ldiruvchi huquqiy vositalardir.

O‘zbekiston huquqidagi yangi asoslar, bo‘shliqlar va javobgarlikni taqsimlash

O‘RQ-1115-son Qonun O‘zbekiston huquq tizimida sun’iy intellektni umumiy tushuncha sifatida mustahkamladi. Qonunda sun’iy intellekt inson bilim va ko‘nikmalariga taqlid qilish, mustaqil o‘rganish, yechim izlash hamda inson aqliy faoliyati natijalari bilan taqqoslanadigan natijalarni olish imkonini beruvchi texnologik yechimlar majmui sifatida belgilangan. Shuningdek, shaxs huquq va erkinliklariga taalluqli yuridik ahamiyatga ega qarorlarni qabul qilishda faqat sun’iy intellekt tizimining xulosalariga tayanish mumkin emasligi mustahkamlangan [2, 1-modda]. Bu qoidalar AI boshqaruvi uchun muhim umumiy huquqiy asos yaratadi.

3787-son Etika qoidalari mazkur bazani qonuniylik, inson huquqlarini himoya qilish, tushunarliklik, javobgarlik va nazorat, adolatliklik, ochiqlik, shaffoflik, ma’lumotlarni himoya qilish hamda xavfsizlik tamoyillari bilan to‘ldiradi [4, 7-band]. Ayniqsa AI asosida shakllangan qarorlarni inson nazorati va tekshiruv ostida saqlash hamda yakuniy qarorni inson qabul qilishi haqidagi talab intellektual mulk nizolarida ham ahamiyatli [4, 11-band]. Shu ma’noda 2026-yilgi hujjatlar maqolada taklif qilinayotgan insoniy tekshiruv mexanizmi uchun umumiy normativ asos beradi.

Biroq mualliflik huquqi bo‘yicha maxsus bo‘shliq saqlanmoqda. O‘RQ-42-son Qonun muallifni ijodiy mehnati bilan asar yaratgan jismoniy shaxs sifatida belgilaydi [1, 3-modda].

Qonunda asardan foydalanishga doir mutlaq huquqlarning klassik shakllari ham nazarda tutilgan [1, 19-modda]. Mazkur konstruksiya inson muallifligi uchun aniq tayanch beradi, lekin generativ modelni tijorat maqsadida o‘qitishda asardan foydalanishning maxsus shartlari, huquqni mashinada o‘qiladigan shaklda rezervatsiya qilish, trening manbalari shaffofligi, AI yordamida yaratilgan materialdagi inson ijodiy hissasini hujjatlashtirish yoki sintetik ijroni tartibga solish bo‘yicha alohida normalarni o‘z ichiga olmaydi.

Shu sababli ikki xatodan qochish kerak. Birinchidan, maxsus AI normasi mavjud emasligi huquqiy himoya ham mavjud emas, degan xulosaga olib kelmasligi kerak. Amaldagi mutlaq huquqlar, shartnomaviy qoidalar, zarar va boshqa himoya usullari ko‘plab holatlarga tatbiq etilishi mumkin. Oliy sud Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 19-son qarori intellektual mulk obyektlarining huquqiy muhofazasi, mualliflik huquqining yaratilish faktidan vujudga kelishi va huquqlarni umumiy hamda maxsus usullarda himoya qilish masalalariga oid tushuntirishlarni beradi [5, 10-11, 24-bandlar]. Ikkinchidan, mavjud normalar barcha GenAI holatlarini hech qanday aniqlashtirishsiz to‘liq qamrab oladi, deb hisoblash ham to‘g‘ri emas. Trening, sintetik nusxa va platformaviy nizolarning texnik xususiyatlari dalillash, javobgarlik subyekti va tezkor choralar bo‘yicha qo‘shimcha huquqiy aniqlikni talab qiladi.

GenAI nizosida javobgarlikni faqat bitta subyektga avtomatik yuklash adolatli natija bermaydi. Provayder model arxitekturasini, trening manbalari, xavfsizlik cheklovlari va texnik hujjatlar ustidan nazorat qiladi; foydalanuvchi aniq so‘rov, maqsad, yuklangan material va natijani qanday ishlatishni belgilaydi; platforma esa natijani ommaga tarqatish, xabarnomaga javob berish va kontentga nisbatan texnik chora ko‘rish imkoniga ega. Har bir subyektning mas’uliyati uning aynan bahsli harakatga sababiy va normativ nazorat darajasi bilan bog‘lanishi kerak.

Masalan, foydalanuvchi modelga muayyan muallifning hali e'lon qilinmagan qo'lyozmasini yuklab, undan katta qismlarni qayta ishlab tijorat mahsulotiga aylantirsa, nizoning markazi foydalanuvchining harakatida bo'lishi mumkin. Aksincha, model provayderi huquq egalari foydalanishni cheklash haqidagi bildiruvini ataylab chetlab o'tuvchi trening tizimini tashkil qilsa yoki aniq ma'lum bo'lgan huquqbuzar AI natijasini takroran ishlab chiqaruvchi dizayn xususiyatini bartaraf etmasa, provayderning roli ortadi. Platforma esa asoslantirilgan xabarnoma olingandan keyin hech qanday tekshiruv yoki dalilni saqlash mexanizmisiz kontentni tarqatishda davom etsa, uning xatti-harakati alohida huquqiy baholanishi mumkin. Bu misollar "AI javobgar" degan antropomorfik yondashuv o'rniga real huquq subyektlarining harakatini ajratishni talab qiladi.

Javobgarlikni aniqlashda texnik sababiyat ham ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi kerak. Model trening to'plamida asar bo'lganligi bilan muayyan AI natijasi aynan shu asardan "nusxa olgan" degan xulosa bir xil emas. Aksincha, AI natijasida himoyalangan ifodaning yuqori darajada mos kelishi trening ma'lumotlari to'plamida aynan qaysi fayl bo'lganini aniqlashning imkonsizligi sababli avtomatik ravishda rad etilmasligi ham kerak. Shu yerda kontent kelib chiqishi, loglar, foydalanuvchi so'rovi va AI natijasi tarixi, model versiyasi, vaqt belgisi, kontentning kelib chiqishini tasdiqlovchi texnik ma'lumotlar va mutaxassis xulosasi birgalikda baholanishi lozim.

Qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar

Birinchidan, O'RQ-42-son Qonunning asosiy tushunchalar apparatini GenAI bilan bog'liq hodisalarni aniq kvalifikatsiya qilishga yetarli darajada kengaytirish maqsadga muvofiq. "Sun'iy intellekt yordamida yaratilgan material" tushunchasi AI to'liq yoki qisman qo'llanib hosil qilingan matn, tasvir, audio, audiovizual material, kod yoki boshqa natijani anglatishi mumkin. "Generativ AI modelini o'qitish" deganda model parametrlarini shakllantirish, sozlash, sinash yoki takomillashtirish maqsadida asar yoki turdosh huquqlar obyekti mashinada tahlil qilish, takrorlash yoxud qayta ishlash tushunilishi mumkin. "Sintetik ijro" esa muayyan ijrochining ovozi yoki ijro xususiyatlarini AI vositasida taqlid qiluvchi natijani ifodalashi mumkin. Bunday tushunchalar AIga mustaqil huquq subyekti maqomini bermaydi, balki nizoning predmeti va foydalanish usulini bir xil talqin qilishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, tijorat maqsadidagi trening uchun maxsus huquqiy qoidalarni ishlab chiqish zarur. Bunday qoidalarda muhofaza qilinadigan asardan foydalanishning rozilik, litsenziya yoki qonunda nazarda tutilgan boshqa asosga tayanishi, manbaning qonuniyligi va foydalanish asosini hujjatlashtirish, huquq egasining mashinada o'qiladigan shaklda foydalanishni rezervatsiya qilish imkoniyati, trening manbalari toifalari bo'yicha mutanosib shaffoflik hamda ilmiy tadqiqot uchun aniq kafolatlarga ega cheklangan istisno nazarda tutilishi mumkin. Yevropa Ittifoqi tajribasida ushbu elementlar AI Actning 53-moddasi, DSM Direktivasining 4(3)-moddasi va General-Purpose AI Code of Practice orqali o'zaro bog'langan [6, 53-modda; 7, 4(3)-modda; 8].

Uchinchidan, sintetik ijro va raqamli nusxadan foydalanishda maqsadga bog'langan rozilik standartini belgilash maqsadga muvofiq. Rozilikda foydalanish turi, maqsadi, muddati, hududi, qo'llanadigan texnologiya va haq masalasi aniq ko'rsatilishi kerak. Oddiy fonogramma yozish yoki reklamada ishtirok etishga berilgan umumiy ruxsat, agar shartnomada alohida nazarda

tutilmagan bo'lsa, kelgusida cheklanmagan AI ovoz kloni yaratishga avtomatik rozilik sifatida talqin qilinmasligi lozim. Ommaga tarqatiladigan realistik sintetik material uchun uning sun'iy yaratilganligi yoki sezilarli o'zgartirilganligini aniqlashga yordam beruvchi belgilash va kontent kelib chiqishini ko'rsatish talablari ham nazarda tutilishi mumkin.

To'rtinchidan, raqamli platformalar uchun xabarnomani ko'rib chiqishning aniq protsessual standartini belgilash zarur. Unda asoslantirilgan xabarnomaning minimal rekvizitlari, dalilni saqlash muddati, zarur hollarda vaqtincha chora qo'llash, kontent joylashtirgan shaxsni xabardor qilish, qarshi bildirishnoma, insoniy tekshiruv va qarorni qayta ko'rib chiqish tartibi belgilanishi kerak. Bunday model xorijiy tajribani aynan ko'chirmasdan, O'zbekistonning 2026-yilda shakllangan inson nazorati va qonuniylik tamoyillariga moslashtirilishi mumkin.

Beshinchidan, protsessual qonunchilik va sud amaliyoti uchun GenAI bilan bog'liq elektron dalillarni saqlash bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish lozim. Sudga taqdim etilishi mumkin bo'lgan materiallar qatoriga model versiyasi, foydalanuvchi so'rovi va AI natijasi yozuvlari, kontentning asl fayli va xesh qiymati, vaqt belgisi, metadata, kontentning kelib chiqishi haqidagi ma'lumotlar, litsenziya hujjatlari, trening manbalari toifalari, platformaga yuborilgan xabarnomalar hamda ekspert xulosasi kiritilishi mumkin. Bunda tijorat siri, shaxsga doir ma'lumotlar va kiberxavfsizlik talablarini hisobga olgan holda maxfiy ko'rib chiqish tartibi ham nazarda tutilishi zarur.

Oltinchidan, intellektual mulk mediatorlari, arbitrlar va texnik ekspertlarning GenAI nizolari bo'yicha ixtisoslashuvini rivojlantirish maqsadga muvofiq. WIPO amaliyoti texnik bilim, maxfiylik va transchegaraviy nizolarni moslashuvchan hal etish imkoniyatlari intellektual mulk nizolarida ADRga talabni oshirayotganini ko'rsatadi [12, 4-10-bandlar]. O'zbekistonda ham litsenziya, ma'lumotlar to'plami, dasturiy ta'minot, texnologiya transferi, royalti, tijorat siri va boshqa taraflararo talablar uchun namunaviy mediatsiya va arbitraj bandlarini ishlab chiqish mumkin. Ekspert aniqlashi esa tor texnik masalalarni ajratib beruvchi yordamchi mexanizm sifatida qo'llanishi mumkin.

Xulosalar. Generativ sun'iy intellekt intellektual mulk nizolarining alohida, bir xil tabiatdagi yangi kategoriyasini emas, mavjud huquqlar va yangi texnologik harakatlar tutashadigan ko'p qatlamli nizolar majmuini shakllantirmoqda. Treningda asardan foydalanish, AI natijasida himoyalangan ifodaning qayta hosil qilinishi, inson ijodiy hissassi, sintetik ovoz va qiyofa, platforma orqali tarqatish hamda provayder, foydalanuvchi va platforma o'rtasidagi javobgarlik turli huquqiy savollarni yuzaga keltiradi. Shu sababli bunday ishlarni "AI ishlatilganmi?" degan bitta mezon bilan hal qilish mumkin emas.

Tadqiqot natijasida GenAI nizolarini besh element, ya'ni texnologik bosqich, muhofaza obyekti, bahsli harakat, inson va texnik tizim ustidan nazorat hamda so'ralayotgan huquqiy oqibat asosida kvalifikatsiya qilish taklif etildi. Ushbu test forum tanlash, dalillash predmetini aniqlash va javobgarlikni real huquq subyektlari o'rtasida taqsimlashga xizmat qiladi. Ayniqsa uslub bilan himoyalangan ifodani, AI vositasidan foydalanish bilan insonning ijodiy hissasini, mualliflik huquqi bilan sintetik ovoz va qiyofaga oid manfaatlarni ajratish zarur.

O'zbekiston 2024-2026-yillarda sun'iy intellektning umumiy huquqiy bazasini shakllantirishda muhim qadamlar tashladi. Biroq mualliflik huquqi sohasida trening ma'lumotlari, AI yordamida yaratilgan material, sintetik ijro, raqamli nusxa va platformaviy nizolar uchun maxsus aniqlik zarur. Taklif etilgan model asoslantirilgan xabarnoma berish, dalillarni saqlash, zarur hollarda vaqtincha chora qo'llash, qarshi bildirishnoma olish va insoniy tekshiruvdan o'tkazishni nazarda tutadi. Shundan keyin ekspertiza yoki mediatsiyadan foydalanish, kelishuv bo'lmasa sud yoxud arbitrajga murojaat qilish mumkin. Bunday ketma-ketlik huquq egasining tezkor himoyasini qonuniy kontent va protsessual adolat kafolatlari bilan muvozanatlashtiradi.

Modelning asosiy afzalligi yangi organ yaratishda emas, mavjud sud, arbitraj, mediatsiya, ekspert va platforma mexanizmlarini aniq funksional tartibda bog'lashidadir.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 20-iyuldagi O'RQ-42-son "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. Available at: <https://lex.uz/docs/-1022944>.
2. O'zbekiston Respublikasining 2026-yil 21-yanvardagi O'RQ-1115-son "Sun'iy intellektni qo'llash orqali yuzaga keladigan munosabatlar tartibga solinishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish to'g'risida"gi Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. Available at: <https://lex.uz/uz/docs/-8008401>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. Available at: <https://lex.uz/docs/-7158604>.
4. Sun'iy intellektga asoslangan yechimlarni yaratish, joriy qilish va ulardan foydalanish bo'yicha etika qoidalari. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2026-yil 14-martda 3787-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan. Available at: <https://lex.uz/uz/docs/8083233>.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 19-son "Intellectual mulkka oid ishlarni ko'rib chiqishning ayrim masalalari to'g'risida"gi qarori. Available at: <https://lex.uz/uz/docs/-6522606>.
6. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union, 2024, Art. 53.
7. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market. Official Journal of the European Union, 2019, Art. 4.
8. European Commission. General-Purpose AI Code of Practice. Brussels, 2025. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/contents-code-gpai>.

9. U.S. Copyright Office. Copyright and Artificial Intelligence. Part 1: Digital Replicas. Washington, DC, 2024. Available at: <https://www.copyright.gov/ai/>.
10. U.S. Copyright Office. Copyright and Artificial Intelligence. Part 2: Copyrightability. Washington, DC, 2025. Available at: <https://www.copyright.gov/ai/>.
11. U.S. Copyright Office. Copyright and Artificial Intelligence. Part 3: Generative AI Training. Pre-publication version. Washington, DC, 2025. Available at: <https://www.copyright.gov/ai/>.
12. World Intellectual Property Organization. Report on the WIPO Arbitration and Mediation Center, including Domain Names. WIPO General Assembly, Sixtieth (31st Extraordinary) Session, WO/GA/60/10, 2026, paras. 4-10. Available at: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/govbody/en/wo_ga_60/wo_ga_60_10.pdf.
13. World Intellectual Property Organization. WIPO Conversation 12: Synthetic Media Create New Avenues for Creativity, Challenges for Policymakers. Geneva, 2025. Available at: <https://www.wipo.int/en/web/frontier-technologies/w/news/2025/wipo-conversation-12-synthetic-media-create-new-avenues-for-creativity-challenges-for-policymakers>.
14. Thaler v. Perlmutter, 130 F.4th 1039 (D.C. Cir. 2025), cert. denied, No. 25-449 (U.S. Mar. 2, 2026).
15. Bartz v. Anthropic PBC, No. 3:24-cv-05417-WHA, Order on Fair Use (N.D. Cal. June 23, 2025).
16. Kadrey v. Meta Platforms, Inc., No. 3:23-cv-03417-VC, Order Denying Plaintiffs' Motion for Partial Summary Judgment and Granting Meta's Cross-Motion for Partial Summary Judgment (N.D. Cal. June 25, 2025).
17. Oqyulov O. Intellektual mulk huquqi. Toshkent, O'zbekiston Respublikasi FA I.M. Mo'minov nomidagi Falsafa va huquq instituti, 2005.
18. Yakubova I.B. Mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarishning himoya qilish obyekti: sun'iy intellekt va mualliflik huquqi o'rtasidagi muammolar. Yurisprudensiya, 2022, jild 2, № 6, 46-55-b. Available at: <https://yurisprudensiya.tsul.uz/index.php/yurisprudensiya/article/view/480>.
19. Bahramova M.B. Intellektual mulk sohasida nizolarni hal etish. O'quv qo'llanma. Toshkent, Toshkent davlat yuridik universiteti, 2023. 192 b.
20. Lucchi N. ChatGPT: A Case Study on Copyright Challenges for Generative Artificial Intelligence Systems. European Journal of Risk Regulation, 2024, vol. 15, no. 3, pp. 602-624. DOI: 10.1017/err.2023.59.
21. Rosati E. Infringing AI: Liability for AI-Generated Outputs under International, EU, and UK Copyright Law. European Journal of Risk Regulation, 2025, vol. 16, no. 2, pp. 603-627. DOI: 10.1017/err.2024.72.
22. Chesterman S. Good models borrow, great models steal: intellectual property rights and generative AI. Policy and Society, 2025, vol. 44, no. 1, pp. 23-37. DOI: 10.1093/polsoc/puae006.

23. Despotidou A., Dogouli A. Beyond technical necessity: rethinking the copyright puzzle of generative AI. Journal of Intellectual Property Law & Practice, 2026, vol. 21, no. 8, pp. 546-559. DOI: 10.1093/jiplp/jpag073.

24. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement), Arts. 41-50. Marrakesh, 1994. Available at: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf.

25. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, Paris Act of 1971, as amended. WIPO. Available at: <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/>.